



T.C. DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

0907-BY-92-017-096

**İLÂHİYAT FAKÜLTESİ**  
**DERGİSİ**  
**VII**

İZMİR

1992

## 'ABDULLAH BİN EL-ZÜBEYR VE MEHDÎ \*

Yaz : Wilferd MADELUNG

Çev. : Ceyhan SARAÇ

*Kitâbü's Sünen'in Mehdî ile ilgili bölümünde Ebû Dâvûd es-Sicistâni Peygamberden ailesi Ümmü Seleme kanalıyla aşağıdaki hadisi aktarır<sup>1</sup> : "Bir halifenin ölümünden sonra bir ihtilâf çıkacak ve Medine halkından birisi kaçarak Mekke'ye gidecek<sup>2</sup>, daha sonra Mekke halkının bir kısmı ona gelerek, onun istememesine rağmen onun ayaklanmasını temin edecekler. Rukn ve makam arasında ona bağlılık yemininde bulunacaklar. Ona karşı Suriye'den bir ordu gönderilecek ; fakat, Mekke ile Medine arasındaki<sup>3</sup> çölde yok edilecekler (yuhsetu bihim). Bunu gören Suriye'nin eraemli (abdâl) insanları ve Irak halkından oluşan ordu (âşa'ib) ona gelerek bağlılık yemininde bulunacaklar. Daha sonra dayıları Kelb kabilesinden olan Kureysli birisi ortaya çıkarak onlara karşı bir ordu gönderecek ; fakat, onlar mağlub olacaklar<sup>4</sup>. Bu, kelb kabilesinin bir seferi olacak ve Kelb kabilesi'nin ganimetine şahit olmayanlar için bir üzüntü kaynağı olacak. O daha sonra serveti bölüp onların arasında Peygamber'in sünnetine göre paylaşacaktır. İslam sağlam bir biçimde yeryüzüne yerlecek (yülki bi-jirânihî ila'l-arz). O yedi yıl işbaşında kaldıktan sonra ölecek ve Müslümanlar ona duada bulunacaklar" Ebû Dâvûd bazı ravilerin yedi yıl yerine dokuz yıl zikrettiklerini ilâve eder.*

\*"İbn Zübeyr and Mehdî" isimli bu makale "Journal of Near Eastern studies, Vol. XL, No:4, October 1981, The University of Chicago Press, Chicago", da yayınlanmıştır.

1 Hadis, ayrıca Ahmed B. Hanbel tarafından *Müsned*'inde de nakledilmiştir. (Kahire, 1313 / 1895-96), cilt. 6, s. 316. Buradaki önemli farklılıklara işaret edilecektir.

2 İbn Hanbel : bir adam Medine'den çıkacak

3 İbn Hanbel'de "Mekke ile Medine arasında " ifadesi yoktur. bu ayrımı, aşağıda dip not 8'de not edilen *hasf*'in yeri hakkındaki tartışma söz konusu elidiğinde muhtemelen (metnin) orjinaline ilave edilmiş olabilir.

4 İbn Hanbel'deki metne göre "daha sonra Mekkeliler O'na karşı bir ordu gönderecek ve onlar diğerlerini mağlub edecekler." Buna göre daha sonraki cümle tabîi olarak şu şekilde anlaşılmalıdır : bu ordu Kelb'in ordusundan ziyade Kelb'e karşı gönderilen ordudur. El-Mekkî'nin İbn Hanbel'deki ilavesi muhtemelen (metne) açıklık kazandırma yolunda yapılmış (fakat) yanlış anlaşılmaya sebep olan bir teşebbüstür.

Bu hadis İslâmın beklenen kurtarıcısının özelliklerine dair detaylı açıklamasından dolayı Mehdi'yle ilgili belli başlı diğer hadislerden büyük ölçüde farklılık gösterir ; fakat, bu kurtarıcıyı Mehdi olarak isimlendirmez. Ebû Dâvûd'un bu hadisi Mehdi ile ilgili bölümde zikretmesi o şahsın Mehdi mânasına geldiği hususunda zamanının muhaddislerinin icmâsını temsil etmiş olması dolayısıyladır. Daha az meşhur olan hadis kitapları ve Mehdi'den bahseden diğer dinî eserler bu hadisi zikretmek suretiyle devamlı şekilde kurtarıcıyı Mehdi ve dayıları vasıtasıyla Kelb kabilesi ile akrabalık bağı olan onun rakibini de Süfyâni olarak zikrederler<sup>5</sup>.

Söz konusu hadisi *İslâm Ansiklopedisi'nde Mehdi* ile ilgili makalesinde nakleden D. MacDonald onun "*İlk Ali tartışmalarının apaçık bir ekosu*" olduğunu söyler. O şüphesiz ki, Şii inancında olduğu gibi Sünnî inancında da Mehdi'nin 'Ali'nin soyundan geleceği düşüncesinin kabul görmesi gerçeğinden hareketle yanlış görüşe kapılmıştır. D.S. Attema ise bu hadisin veya en azından ilk bölümünün Muâviye'nin ölümünden sonra onun oğlu ve takipçisi Yezid'e biat etmeyi reddederek Medine'yi terkedip, sığınmak üzere Mekke'ye gelen Abdullah bin Zübeyr'e işaret ettiğini söylemekle isabet etmektedir. Attema hadisin zaman olarak Yezid'in ölümüyle Haccac'ın İbn Zübeyr'e kesin zaferi arasındaki döneme tekabül ettiğini söyler. Onun son kısmı ise Mervân'ın halifeliği sırasında onun oğlu Abdülmelik'in hilâfetinin ilk sıralarındaki beklentileri ifade eder. Bir Mervânî halifesi Mekke'ye karşı daha sonra kaybolup yutulacak bir ordu gönderecekti. Ayrıca, Yezid'in soyundan gelen ve annesi Kelb kabilesinden Meysûn bin Behdel olan birisi Kelb kabilesinden oluşan bu orduyu ideal halife Abdullah bin Zübeyr'e karşı gönderecek ; fakat, bu ordu da yok edilecekti<sup>6</sup>.

Attema'nın hadis üzerindeki yorumu sadece hadisin bizzat metnine dayanmaktadır. Söz konusu hadisin raviler zincirine ve ilgili hadislerden bir grubuna ait bir inceleme hem hadisin gerçek tarihinin hem de hadisin orijinal kahramanı Abdullah bin Zübeyr'in rolünün doğru bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunabilir. Hadisin paralel rivayetlerinde Ebû Davûd ve İbn-i Hanbel tarafından verilen bir çok isnatlar Basra menşelidir ve "*Katâde'an Salih Ebi'l-Halil'an sahibin leh'an Ümm Seleme*"

5 Nu'aym b. Hammâd'ın (v. 227 /842) *Kitâb el-Fiten*'inde buna benzer bir çok hadis bulunmaktadır, MS British Museum Or. 9449. Basılı eserlerde nakledilen bazalarına ait referanslar D.S. Attema tarafından *De Mohammedaansche Opvattingen omtrent het Tijdstip van den jongsten Dag en zijn Voorteekenen* (Amsterdam, 1942), s. 99'da verilmiştir. Attema bu hadislerin Ebû Davûd hadisi ile paralellik gösterdiklerine işaret eder. Bu konudaki hadislerin isnadında görülen Muhâcir b. Kıbtıyye ve konudaki hadislerin isnadında görülen Muhâcir b. el-Mekki'nin 'Ubeydullah b. el-Kıbtıyye ile benzerliğine işaret edilmelidir. BK. TT 7 44.

6 Attema, *Opvattingen*, ss. 97,98.

diye son bulur. 117/735 veya 118/736 yılında Basra'lı önemli muhaddis olan Katâde bin Di'ame'nin nakli ile büyük ölçüde meşhur oldu. Ebû Davûd ondan hadisi rivayet eden üç Basralının isimlerini verir. Yezid'in hilafetinin ikinci yılına isabet eden 61/680 yılında doğmuş olan Katade hadisi saygıdeğer fakat daha az meşhur Basralı muhaddis Ebû Halil Salih bin Ebû Meryem'den nakletti. Ebû Halil veya daha az ziyade Katade'nin hadisi rivayet ettikleri kişiden bahsederken "*sahabeden birisi*" diye genel olarak zikretmeyi tercih ettikleri görülüyor. Yine de Ebû Davûd'a ait bir isnat onun 'Abdullah bin el-Hâris olduğunu belirtir. 'Abdullah bin el-Haris bin Nevfel takma adı "Babba" olup bir Haşimî aristokratıdır ve annesi vasıtasıyla Ümeyye'ye bağlı olup, Basra tarihinde ikinci sivil savaş sırasında (*fitne*) önemli bir rol oynamıştı. Ümeyye valisi 'Ubeydullah bin Ziyad halife Yezid'in ölümünden sonra (14 *Rebi'ül-Evvel* 64/11 Kasım 683) görevinden ayrılır ayrılmaz, Basra halkı onu, yeni halife üzerinde genel bir *icmâ* olmadan, alelacele emir olarak tayin ettiler seçim zamanında açıkça bir adayı desteklememesine rağmen, hemen daha sonra, Basralıların biatını alan ve o zamanda açık olarak halifelik konusunda hak iddia eden tek kişi olan Abdullah bin Zübeyr'e destek verdi. Onun Abdullah bin Zübeyr'i açık bir şekilde halife olarak tanıdığı tarih bilinmiyor ; fakat, aşağıda Abdullah bin el-Haris'in kariyerinin incelenmesinde de görüleceği gibi o, muhtemelen Mervân'ın, Meysun'un yeğeni ve Kelb kabilesinin lideri olan Hasan bin Malik bin Behdel tarafından, Ümeyye adayı olarak öne sürülüp, 3 *Zilkade* 64/22 Haziran 684'de el-Cabiye'deki Ümeyye taraftarlarının tasvibini almadan önce, büyük bir ihtimalle *Şaban* ve *Şevval* 64/ Mart-Mayıs 684'de gerçekleşti.

Söz konusu hadis, 'Abdullah bin Haris'in 'Abdullah bin Zübeyr adına Basralılardan biat kabul ederken (yine) onun tarafından popüler hale gelmiş olmalı. Abdullah'a destek sağlamak amacıyla ve onun takipçilerini Kelb kabilesinin Yezid'in oğullarından birinin halifeliğini desteklemek amacıyla giriştiği kampanyasına hazırlamak için yapıldı ve Kelb kabilesinin müthiş bir mağlubiyeti ve galiplere büyük bir ganimet bırakmasıyla son bulacak olan bir tahmindir : "*Hayal kırıklığına uğrayanlar, Kelb kabilesinin ganimetine şahit olmayanlar olacak*". hadisin Attema tarafından yapılan yorumu genelde isabetlidir ; fakat, bir noktada düzeltilmesi gerekir. Mekke'ye karşı gönderilen ordunun çöldeki mucizevi bir şekilde kayboluşu bir Mervani halifesi zamanında beklenen bir olaya değil ; fakat, Yezid tarafından Medine ve Mekke'ye gönderilen ve halifenin ölüm haberinin ulaşması üzerine, Kâbe önünde dağılan birliklere işaret eder. Bu yorumla ilgili daha fazla delil aşağıda ortaya

çıkacak. Söz konusu hadisin tarihten (tarih olmaktan) çıkıp önceden haber vermeye dönüşmesi "*erdem sahibi Suriyeli liderlerin ve Irak ordularının*" bağlılıklarını belirtmek üzere ulaşmalarından sonra başlar. İbn Zübeyr artık bir sığınak arayıcı değil fakat İslâm dünyasının her tarafından biat alan ve hilafet için açıkça mücadele eden biridir. Suriye'de Kays'lar onunla ittifak kurmuşlardı. Sadece Kelb kabilesi Ümeyye ailesine bağlı kalmıştı. Daha doğrusu Meysûn vasıtasıyla olan kan bağlarından dolayı Yezid'in soyundan gelenleri desteklemişlerdi.

Böylece hadisin tarihi, netliğe kavuşuyor. O 'Abdullah bin Zübeyr desteklemek için savaş propağandası olarak 'Abdullah bin el Hâris tarafından formüle halka sunulmuştur. onun duyduğunu iddia ettiği kişi Ummü Seleme olamaz. Bütün mevcut delillere göre o Yezid'den önce ölmüştü. Her zaman olduğu gibi bu da o tarihte bir savaş propaganda aleti olarak kullanıldı. İbn Zübeyr'i desteklemeye hazır olanlar Peygamber'in ağzından ilâhi bir kayıtla desteklenmiş olan onun davasında kendi güvenlerini gördüler. Diğerleri hiç şüphesiz söz konusu hadise daha şüpheli bir şekilde yaklaştılar. daha sonra tarihle onun tahminleri çelişkiye düştü. hatta hadis belirli bir dönem güvenilirlik ve ilgiyi kaybetti. Basralıların İbn Zübeyr'e biatlerinde orada hazır bulunma ihtimali olan Ebu'l-Halil kayıtları muhafaza etti ; fakat, bunları hadis düzmece görünümünde kaldığı sürece kendi kuşağında yayamazdı. ancak bir nesil sonra Katade ve öğrencileri ile birlikte hadis başka bir boyut kazanacaktı. Katade belki de hâlâ hadisin ortaya çıktığı şartların farkında olması dolayısıyla zorlanmadıkça Ebû Halil'in habercisinin kimliğini gizliyordu.

'Abdullah bin el-Haris genelde tamamen güvenilir bir ravî olmasına rağmen o'nun ikinci fitnedeki rolü, Basra'da bu özel olaya ilişkin onun güvenilirliği hakkında şüphe uyandıracak derecede çok iyi biliniyordu. Söz konusu hadis bu yüzden Mehdî ile özdeşleşti ve yukarıda açıklandığı gibi İbn Zübeyr'in Ümeyye hilâfetine karşı isyanı Peygamber ailesinden gelecek beklenen kurtarıcının ortaya çıkacağı zamandaki olayların ilk ve esas modelini oluşturdu. Bunun 'Abdullah bin Zübeyr ve onun destekçilerinin görüşleri ile uyuşmadığı söylenemez. Destekçileri hiç bir zaman ona rakibi Muhammed bin el-Hanefiyye'ye atfedilmek suretiyle meseyânîk bir önem kazanan Mehdî lakabına atfetmemelerine rağmen onda "*kurtarıcı*" özellikler gördüler ki, o İslâmın Ali, Muâviye ve Yezid'in elinde fesada uğramasından sonra onu (İslâmı) Medine halifeliği dönemindeki ilk saflığına döndürecek ve hadiste de belirtildiği gibi "*Müslümlerin arasında Peygamber'in sünnetine göre hareket edecek ve böylece İslâm yer yüzünde sağlam bir şekilde yerleşecektir*".

## II

"Çölün Mekke'ye karşı yürüyen bir orduyu yutmasını", önceden haber verme ki, bu Katade'nin hadisinde geçmektedir, bağımsız olarak bir çok hadiste de geçmektedir<sup>7</sup>. Müslim bin el-Haccac "fitne ve kıyametin şartları" (el-fiten ve eşrât es-sâ'a) adlı kitabında konuya "ehl-i beyt ordusuyla yok olma" (Bâb el-hasf bi'l-ceyş ellezî ya'ummu'l-beyt) adı altında özel bir bölüm ayırır. Onun tarafından alıntı olarak kullanılan dört hadis isnatlarının son bölümleri ve dua kısımları çıkartılarak burada tercüme edilebilir :

1) Cerir, Abdülaziz bin Rufa'y'dan o da Ubeydullah bin el-Kıbtıyye'den nakledildiğine göre Kıbtıyye şöyle dedi : El-Haris bin Ebi Rebi'a, 'Abdullah bin Safvân ve ben birlikte inananların annesi Ümmü Seleme'nin odasına girdik ve ondan "yutulacak olan ordu" hakkında sordu. Bu İbn Zübeyr'in zamanında idi. O Allah'ın elçisinin şöyle dediğini nakletti. İlticâ isteyen bir kişi Kâbe'ye sığınacak (ye ûzu a'iz) daha sonra ona karşı bir ordu gönderilecek. onlar çölde yok olacaklar (Çöl tarafından yutulacaklar). Ben sordum : "Ey Allah'ın elçisi istemediği halde onlarla birlikte olan kişiye ne olacak?". O şöyle cevapladı : O da onlarla birlikte yutulacak ; fakat, niyetine göre kıyamet gününde dirilecek "ala niyyeti-hi"<sup>8</sup>.

2) Ümeyye bin Safvan büyükbabası 'Abdullah bin Safvan'ın şöyle dediğini duydu : Hafsa bana Peygamber'in şöyle dediğini haber verdi : Gerçekten bir ordu Kâbe'ye doğru onu yağmalamak için yol alıyor olacak ve o ordu kendisini çölün ortasında bulacak ; ilk önce ortalarından birisi yok olacak ve ilki sonuncusunu çağırarak. Daha sonra onlar yok olacak ; fakat, birisi sağ kalarak diğerleri hakkında haber verecek. Birisi şöyle dedi : Ben senin Hafsa hakkında Hafsa'nın da Peygamber hakkında yalan söylemediğine şahadet ederim.

3) Yusuf bin Mahak şöyle dedi : 'Abdullah bin Safvan inananların an-

7 Bu hadislere ait referanslar hasefe : el-ceyş ellezî yuhsefu bih başlığı altında Wensinck'in *Concordance et indice la Tradition Musulmane* (Leiden, 1936-64)'da verilmiştir.

8 Müslim burada Ebû J'afer'e dayanarak "yeryüzünün çölü"nden maksadın Medine çölü olduğunu ilave eder. Bunu desteklemek için aynı hadisin şu bölümünü nakleder : 'Abdu'l-'Aziz b. Rufay' şöyle dedi : daha sonra Ebu J'afer'le karşılaştım ve ona şöyle dedim : "O sadece yeryüzün çölünde" dedi ; fakat Ebu J'afer' dedi ki : "Hiç de öyle değil, Allah'a yemin ederim ki o, Medine çölüdür", "Ebû J'afer'in kimliği açık değil. O kütsî hadisler konusunda uzman kabul edilen, Şii imam Muhammed al-Bâkır olabilir 'Abdu'l-'aziz b. Rufay' O'nun çağdaşı olup Kûfe'de yaşayan Mekke'lilerdendir (v. 130/748).

nesinden rivâyetle bana Peygamber'in şöyle dediğini nakletti : Kâbe'yi kasederek bu eve hiç bir gücü, sayı ve silahı olmayan bir grup insan sığınacak. Onlara karşı bir ordu gönderilecek ve onlar bir çölün ortasına ulaştıklarında yutulacaklar (yok olacaklar). Yusuf şöyle dedi : Suriyeliler o anda Mekke'ye doğru yürüyordu. 'Abdullah bin Safvan da bunun üzerine şunu dedi : Allah'a yemin olsun ki, o bu ordu değildir. Müslim, Suriyelilere olan atfın başka rivâyetle gelen aynı hadisin başka bir şekilde bulunmadığını söyler.

4) Muhammed bin Ziyad, 'Abdullah bin el-Zübeyr'den rivâyetle şöyle der : A'îşe şöyle dedi : Allah'ın elçisi uykusunda ellerini hareket ettirdi ve bunun üzerine biz ona şöyle dedik : Ey Allah'ın resulü uykunda daha önce hiç yapmadığın bir şey yaptın. "O 'şaşılacak doğrusu' dedi. Benim toplumumdan bazı insanlar Kureyş'den Kâbe'de sığınak arayan birisinden dolayı Allah'ın evine doğru yol alıyor olacaklar ; çöle ulaştıklarında, çölde yok olacaklar". Sonra biz şöyle dedik : Hak yol insanları bir araya getirebilir. O şöyle dedi : "Evet, aralarında tedbirli ve sıkıntılı ve yaya kimseler bulunacak. Onların hepsi aynı şekilde yok olacak ; fakat, hepsi farklı noktalardan gönderilecekler. Allah onları niyetlerine göre diriltecek."

Bu hadisler aslında 'Abdullah bin el-Zübeyr'i davasında desteklemek amacıyla yayılmıştır. İbn Zübeyr bizzat kendisi dördüncü hadisin isnâdında yer alır. İkinci ve üçüncü hadisi nakleden ve yok olacak ordunun kaderine ilişkin Ümmü Seleme'ye soru yöneltmesi sebebiyle birinci hadiste zikredilen 'Abdullah bin Safvan, 'Abdullah bin el-Zübeyr'in isyan ve halifeliğini başından sonuna kadar destekleyen ve Haccac tarafından 73/692<sup>9</sup> yılında Kâbe'nin işgalinde İbn Zübeyr ile birlikte öldürülen Mekke aristoklarından 'Abdullah bin Safvan bin Ümeyye el-Cumahi'dir. Ümmü Seleme'ye soru sorarken onunla birlikte zikredilen el-Hâris bin Ebi Rebi'a yine zengin Mekke aristokratlarından "el-Kûba" diye bilinen el-Hâris bin 'Abdullah bin Ebi Rebi'a'dır. Şair Ömer bin Ebi Rebi'a'nın yarı kardeşi olan bu şahıs da 'Abdullah bin el-Zübeyr'in davasını desteklemiştir. O 64/683-684 tarihinde <sup>10</sup> bin el-Zübeyr'e halife olarak 'Abdullah b. Safvan ile birlikte ilk biat edenler arasında geçmektedir. Abdullah onu 66/685 <sup>11</sup> de Basra'ya kendi valisi olarak gönderdi. Bir yıl sonra onu kendi kardeşi Mus'ab'la değiştirdi. Mus'ab <sup>12</sup> onu Kûfe'de temsilci ilân etti <sup>13</sup>

9 Tab. 2 852 ; TT 5 265-66.

10 İbn Sa'd, *Et-Tabakât el-Kübrâ*, hazl. E. Sachau... (Leiden, 1904-40), 5 109.

11 Bal. Ahl, s. 99 ; Tab., 2 601.

12 Tab. 2 717.

13 Tab. 2 752.

Mus'ab 71/690'da Abdülmelik'le Meskin'de savaşmak üzere hareket edinceye kadar orada kaldı. daha sonra İbn Zübeyr'e katılmak üzere Mekke'ye gitti <sup>14</sup>. Ona son anda el-Haccac'ın güven mektubunu kabul etmesi yolunda boşu boşuna tavsiyede bulundu <sup>15</sup>. Daha sonra halife Abdülmelik tarafından kabul edildi <sup>16</sup>. O aynı zamanda "ordunun yutulması" nı rivâyet eden bazı hadisleri râvi zincirlerinde de ortaya çıkar <sup>17</sup>.

Hadislerin kendi metni, râvilerin orijin itibâriyle 'Abdullah bin Zübeyr'in destekçileri arasından çıktığını ortaya koymakta ve hadislerin formüle edilmesini açıklığa kavuşturmuştur. Dördüncü hadiste zikredilen "*Allah'ın evinde sığınak arayan Kureyşli*"; ve birinci hadise göre "*Allah'ın evinde sığınak aramaya teşebbüs eden kişi*" Yezid'in idaresi dönemindeki İbn Zübeyr'in tanımına uyar. Ebû Mihnef bu dönemde onun durumunu şu kelimelerle açıklar : "O (bir taraftan Allah'ın evinde) sığınak arayan biri rolünü oynarken (öbür taraftan) gizlice halktan biat kabul ederdi (ve yüzhiru ennehu 'a'izun bi'l beyt)" <sup>18</sup>. Üçüncü hadis daha da açıktır. "*Suriyelilerin Mekke'ye doğru ilerlemeleri*" esnâsında, Yusuf bin Mahak'a göre, onu 'Abdullah bin Safvan nakletmiştir. hadisin başlangıcından, Haccâc'ın daha sonraki seferinden ziyade Yezid'in komutasındaki seferin kasdolunduğu açıktır.

Kâbe'ye sığınan, güçsüz nüfussuz ve silahsız bir grup kişiden söz edilmesi daha sonrakileri değil, İbn Zübeyr ve arkadaşlarının önceki durumlarını tasvir eder. Yusuf bin Mahak'ın, İbn Safvân'ın ilerleyen Suriye ordusunun kastedilmesini inkâr etmesi tutarsızdır. Katâde'nin 'Abdullah bin el-Haris'in hadisinde aktardığı gibi, o gelecekle ilgili olarak ortaya çıkabilecek yanlış bir tahmine karşı itirâzı önleme amacıyla desteklenmiştir. O tarihte bu hadislerin amacı İbn Zübeyr'in tâkipçilerinin moralini Suriyelilerin seferiyle karşılaşıldığında güçlendirmek ve Suriyelilere orduya zorla katılanların hatta bu *şeytânî* amaca bizzat katılmasalar bile (kalben) destek olanların başına fecî bir felâket gelebilecekti. Şimdi Yezid için 's-yankâr mukaddes şehirlere karşı saldırıyı arzulanacak bir ordu l...manı... asıl zo... e pahalı bir bedeli olduğu ortadadır. Yezid'in hakimiyetindeki Mekke ve Medine'ye Suriyelilerin seferi esnâsında, 'Abdullah bin el-Zübeyr ve onun en meşhur taraflarınca bu

14 Bal. 5 281.

15 Bal. 5 276 ; Bal. Ahl., s. 73.

16 İbn 'Asâkir, *Tehzîb ta'rih-i Dimeşk*, hazl. 'Abdu'l-Kâdir Badrân (Şam, 1329-32/1911-13) 3 447.

17 İbn 'Asâkir, *Tehzîb*, 3 448, Ümmü Seleme'den naklen : Sen-Nesâf; *Sünen*, Kahire, (1312/1894), 2 32, hafsa'dan naklen.

18 Tab. 2 397.



hadisler ki, çölde bir ordunun tamamen yutulmasıyla ilgilidir, ortaya çıkarılmaya başladı<sup>19</sup>. Onların A'îşe ve Ömer'in kızı Hafsa'ya izâfe edilmesi uydurmadır. Peygamber'in her iki hanımı da Yezid'in halifeliğinden önce ölmüşlerdir. Ümmü Seleme'nin kendisine atfedilen rolü oynayıp oynamadığının anlaşılması çok daha güçtür. Onun ikinci bir rivâyete göre Mu'aviye'nin ölümünden önceki Şevvâl ayında (Şevvâl 59/ Temmuz-Ağustos 679). Diğer rivâyetlere göre ise, Hüseyin'in ölümünden sonraki yılın bitiminde (61/681) veya Yezid'in halifeliği (62/682) zamanındadır<sup>20</sup>. Belki bu sırada o hâlâ yaşıyor olabilir. Ubeydullah bin el-Kıbtîyye'nin rivâyetine göre 'Abdullah bin Safvân ve Haris bin Ebi Rabî'a ve yine kendisi ona "hasf" ve Peygamberlik ile ilgili tartışma ortaya çıktıktan sonra yaklaşmışlardır. Bu konuda o, kendi görüşünü de ilâve ederek bu hikâye İbn Zübeyr'in davasını desteklemek istemiş olabilir. Bununla birlikte onun Zübeyr'in ayaklanmasına karşı tutumu konusunda başka bilgi bulunmamaktadır.

Bu hadisler, Basralılar tarafından İbn Zübeyr'in halifeliğinin tanınmasına kadar iyi bilinmekte ; şüphesiz kendisi ve kendisine karşı gönderilen Yezid ordusu ile özdeşleştirilmektedir. 'Abdullah bin Hâris kendi hadisinde, Peygamberliğin ilk zamanları ile bağlantı kurmaya çalışmıştır. Özellikle gelecekle ilgili haber veren hadislerde, unsurları adapte etme ve hadisleri onlara âşinâlık kazandırmak ve böylece güvenilirliklerini artırma amacıyla, yenileriyle formüle etme uygulaması yaygın bir şekilde gözlenebilir.

Yezid'in ordusunun gerçek manada yere çakılmış olmasa bile, alışılmış motif ile Peygamberlik arasında bir bağlantı kurulmasına mâni olamadı. Kâbe'ye karşı düzenlenen Yezîd ordusunun onun ölümü haberi ile birlikte çökmesi İbn Zübeyr'in ilâhî desteğe sahip olduğuna dair yeterli bir mucizevi delil sayılmalıydı ; bu yüzden olay, pekâla mecâzî anlamda bir "hasf" olarak değerlendirilebilirdi.

19 Konu ile ilgili diğer (hadis) koleksiyonlarında geçen hadislerin tam analizi burada verilemez. Fakat, onlardan hiç birinin Müslim'in naklettiklerinden daha erken olduklarına dair hiç bir delil yoktur. İbn Hanbel tarafından, *Müsned*'de 6, 105, nakledilen birkaç Basra kökenli *isnâd* ziciri ile Hasan el-Basrî ve Ebû İmrân el-Cevnî'ye kadar geri giden hadisler çok açık ki daha sonradır. Onların kontak kurdukları Basra'lı Hammâd b. Seleme (v. 167/783-84) bunların (asıl) sorumlusu olabilir. En-Nesâ'î tarafından *Sünen*'de 2,32 nakledilen ve Ebû Hureyre'ye kadar geri giden hadisler de daha sonra oldukları intibâ'nı uyandırır. Ebû Hureyre, konuyu İbn Zübeyr ve arkadaşlarının ortaya atmalarından sonra benimsemiş olabilir.

20 İbn Hâcer, *El-Isabe* (Kahire, 1323-25/1905-7), 8 241-42.

## III

Basra'yı İbn Zübeyr'e takdim eden ve farkında olmadan Mehdi'nin şahsiyetinin ana hatlarını belirleyen şahıs, şu ana kadar tarihi bir çalışmanın konusu olmadı. Ebu Muhammed 'Abdullah bin el-Hâris bin Nevfel bin el-Hâris bin 'Abdu'l-Muttalib bin Hâşim, Peygamber'in kabilesi olan Benî Hâşim'e bağlı idi<sup>21</sup>. Dedesi Nevfel, Peygamber'le Huneyn savaşında birlikte savaşmış ve Osman'ın hilafetinin ikinci yılında ölmüştü. Babası Hâris Mekke'de Peygamber tarafından bazı resmî işlerle görevlendirildi. Şehrin idaresine Ebubekir, Ömer ve Osman tarafından tayin edildikleri rivayet edilmektedir. Bununla birlikte bu raporlar diğer kayıtlarla çelişkilidir. Onun başka bir resmî işe atandığı da ihtimal dahilindedir<sup>22</sup>. O daha sonra 'Abdullah bin Amir bin Kureyz yönetimindeki Basra'ya göç etti ; bir ev yaparak yerleşti ve orada Osman'ın hilafetinin sonuna doğru öldü. 'Abdullah'ın annesi, Ebu Süfyân bin Harb bin Ümeyye'nin kız kardeşi Hind ve kuzeni Ümm Amr bint Ebi 'Amr'dır<sup>23</sup>. İbn Sa'd'a göre o Muhammed'in sağlığında doğdu. Babası kendisini Peygamber'e tanıttığında damağında çiğnemiş olduğu hurmadan sürerek (*hannakahû*), Allah'ın ona lutfetmesi için duada bulundu<sup>24</sup>.

Annesi kendisine tombulluğundan dolayı "*babba*" lakabını taktı<sup>25</sup>. O, küçük bir çocuk iken annesi onu dansettirir ; birlikte şu şarkıyı söylerdi ; "*kesinlikle onu yuvarlak bir kubbe gibi kızla evlendireceğim, o örtülü yüz ve taranmış saçlarıyla görüldüğünde, Kâbe'nin etrafındaki insanları, güzelliği ve soyluluğu ile büyüleyecek*"<sup>26</sup>. Neredeyse ergenlik çağına ulaştığı sırada 'Abdullah ilk defa halife Ömer'in 17/

21 İbn Hâcer, *El-Isabe* (Kahire, 1323-25/1905-7), 8 241-42.

22 Yönetimle ilgili olarak çelişkili kayıtlar hakkında, bkz. el-Fâsî Şifâ-garâm, hazl. F. Wüstenfeld, *Die Chroniken der Stadt Mekka* (Leipzig, 1858-61), 2 160, 162. Wüstenfeld'e göre, (*Chroniken*, 4 119), O, üç halife tarafından şehrin zekât (fonundan) (sadakât) sorumlu kılınmıştı. Peygamber'in zaten onu (bu göreve atamış olduğu (da) nakledilir 'alâ ba'zi sadakâti Mekke.

23 El-Mus'ab el-Zübeyri, Mu'attib b. Ebû Leheb b. 'Abdu'l-Muttalib b. Hâşim'in kızı olan Halda'yı 'Abdullah b. el-Hâris'in annesi olarak belirtmesi kesin olarak hatadır (*Nesab-i Kureys*, hazl. E. Lévi-Provençal (Kahire, 1953), s. 86).

24 İbn S'ad, 4/1, s. 39. İbn Hâcer, İbn S'ad'ın *Tabakât*'ında şöyle dediğini nakleder : 'Abdullah'ın annesi Hind, onu çocukken, onu çocukken, Peygamber'in hınımı olan, kardeşi Ümmü Habîbe'ye götürdü ; orada (Peygamber) onu gördü ve kutsadı (TT 5 181). Bu bölüm, S'ad'ın (yeni) hazırlanmış *Tabakât* metninde yoktur.

25 Bk. el-Müberred, *El-Kâmil*, hazl. W. Wright (Leipzig, 1864-92), II 616 v.d. Es-Sa'îlîbî onun takma adı için başka bir izâh teklif eder : O çocukken (kendi kendine) "*babba, babba*" diye mırıldanırdı (*Letâ'if el-ma'ârif*, hazl. P. de Jong (Leiden, 1867), s. 28).

26 Balâdüri tarafından verilen şiir bu şekildedir. El-Müberred, *El-Kâmil* s. 616 v.d. ; İbn Durayd, *Jamharati'l-lüga* (Haydarabad, 1344-51/1925-32), 1 24 ; Tab. 2 451 ; ve el-Sa'âlibî, *Letâ'if*, s. 27.'de farklı şekiller mevcuttur.

638'de o an imparatorluğun her tarafına yayılmış bulunan sahabenin ileri gelenleri ile danışmak üzere el-Câbiye'yi ziyaret ettiğinde hazır bulunan biri olarak bahsedilir. Bu olayda büyük bir ihtimalle o babası ile beraberdi. Onun oradaki varlığı, kendisinin halifenin va'azına şahit olduğunu belirten ifadelerinden anlaşılmaktadır. Törende bulunan Katolik Hristiyanlar Ömer'in "Allah yol gösterir fakat saptırmaz (yu'dil) (sonucuna götüren) "kim Allah tarafından hidayete erdirilirse o sapmaz ve kim de Allah tarafından saptırılırsa onun için hidayet yoktur" diyen konuşmanın son kısmına karşı çıktılar. Halife, ona, Allah'ın kendisine gerçekte yol gösterdiğini belirterek Katoliklerin saptığı ve eğer O isterse onu cehennem ateşine koyacağını ifade etti. Allah Adem oğlunu yarattığında, onun neslinden gelenleri yer yüzüne şöyle diyerek yaydı : "Cennet ehli ve onların davranışları sağ ele aittir ; cehennem ehli ve onların davranışları da sola" 'Abdullah bin Hâris ilâve etti : "Daha sonra insanlar yer yüzüne dağıldılar ve kader konusunda ayrılığa düşmediler", Hadis Mervân döneminin ilk yıllarında hüküm süren kaza-kader konusundaki ihtilâfı yansıtır. 'Abdullah bin Hâris, açık olarak hayatının son yıllarında Basra'nın din adamları tarafından geniş kabul gören "(sonradan) ithal edilen mu'tezilî görüşe karşı Medinelilerin görüşü olan muhafazakâr görüşü desteklemişlerdir <sup>27</sup>.

İbn Sa'd'ın *Tabakat*'ından İbn Hâcer tarafından yapılan bir nakle göre 'Abdullah bin Hâris, Osman döneminde Mekke valisi idi <sup>28</sup>. Onun, babasının Basra'ya giderek emekli olması üzerine Mekke'de valilik dışında bir memuriyete atandığı daha muhtemeldir. Balâduri'nin Osman zamanında meydana gelen bir sel baskınından bahsederken onun, halife Osman'ın oğlu Abân'ın evinin yanında bulunan bir evinden bahsetmesi, onun Mekke'de aile evini miras olarak devraldığının delilidir <sup>29</sup>. Muhtemel olan şu ki o kısa süren bir kamu hizmetinden sonra Mekke'de yaşamış görünmüyor.

<sup>27</sup> Abdullah b. el Hâris'in kader konusunda tartışmada yer aldığı göz önünde bulundurulursa, onun Taberî tarafından kaydedilen 1 2512-13 olayda - ki orada Abdullah b'Abbâs'dan rivayet ediyor gözüküyor ve sinâd ona kadar geri gidiyor yer alması muhtemeldir. Ordaa, 'Ubeydullah b. el-Cerrâh'ın halife Ömer'e Suriye'ye yaptığı ziyareti veba salgını baş göstermesi dolayısı ile kısa kesmesi üzerine şöyle sorduğunu nakleder : "Allah'ın kaderinden kaçmak için mi ? " Ömer (bunun üzerine) şöyle cevap verdi : "Evet, Allah'ın kaderinden kaçıp Allah'ın kaderine gitmek için" ; daha sonra Allah'ın hükmü ile ilgili bütün özellikleri açıkladı. Raporda Halifenin yanında olduğu belirtilen 'Abdullah b. Abbâs'ın onun kaynağı olma ihtimali çok zayıftır. 'Abdullah b. Hâris'den (hadisi) rivayet ediyor görünen 'Abdulhamid b. 'Abdurrahman b. Zeyd el-Hattâb aslında, onun kendisinden değil, Abdullah'ın oğlundan rivayet etmiştir (TT 6 119). 'Abdullah b. 'Abdullah b. Hâris ayrıca 'Abdullah b. 'Abbâs'dan da rivayet etmiştir (TT 5 284). Bu yüzden rapordan 'Abdullah b. Hâris'den çok oğlu sorumlu olabilir.

<sup>28</sup> TT 5 181. Bu bölüm İbn S'ad'ın (hazırlanan) *Tabakât*'ında görülüyor.

<sup>29</sup> El-Balâdûrî, *Fütüha'l-buldân*, hazl. M. de Goeje (Leiden, 1866), s. 53.

Onun daha ilerideki siyasi hayatı kesin olarak anne ve babasının kabileleri Hâşim ve 'Abd Şems arasında ortaya çıkan anlaşmazlıktan etkilenmiştir. Önce o, tamamen tabiatına uygun bir şekilde arabuluculuk rolüne sürüklendi. Halife Osman Medine'de Talha'nın liderliğini isteyen âsiler tarafından kuşatıldığında halife onu "eğer yenilecek isem benim yeğenim sen ol ; yoksa parçalara ayrılmadan önce beni kurtar" mısralarını ihtivâ eden mesajı Ali'ye iletmek üzere elçi tayin etti. Ali mesajı samimiyetle karşıladı ve âsilerin Talha'dan yüz çevirmelerini sağlamak sureti ile halifeye geçici bir rahatlık sağladı<sup>30</sup>. Yenilikçi (İnkılâpçı) grup ve Kûfeliler tarafından desteklenen 'Ali ile A'îşe Talha ve Zübeyr etrafında toplanan ve Basralılar tarafından desteklenen ve kısa süren savaşta 'Abdullah bin Hâris sonraki grup tarafında yer almış görünüyor. En az bir kaynağa göre, o Cemel savaşında Talha ve Zübeyr'in ordusunun sol kanadını yönetti<sup>31</sup>. Onun baba tarafından büyük babasının kuzeni olan Ali'ye karşı Ebubekir, Osman ve Ömer'i savunan politik hareketin içinde bulunması, babasının üç halife tarafından, kendisine karşı, gösterilen güvenin bir sonucu olarak kutsal Şehirlerin anası'nda (Mekke) yüksek seviyeli görevlere atanması ve kendisinin de Osman tarafından valiliğe tayin edilmesi vb. sebepler yüzünden pek süpriz sayılmamalıdır. O, Ali ve anne tarafından dayısı olan Mu'aviye arasındaki daha ileriki anlaşmazlık, henüz Ali ile yakınlık kurduğundan yer almadı ve bir çok muhafazakâr gibi o da her ne kadar Mu'aviye ve Amr bin As ile olan birlikteliği bırakmaya hazır değilse bile, tavrını değiştirmek için hiç bir sebep görmedi. onun aslında baba tarafından akrabası olan Ebû Tâlib soyundan olanlara karşı sempatisi hiç bir zaman çok fazla olmamış, hele hele Hâşimîler arasında olanları hârici bir dinî dava içinde göstermek için bir kenara iten daha aşırı grubuna karşı hiç hoş bakmamıştır, 'Abdullah'ın büyük babası ve Ebû Talib'in kuzeni olan Nevfel ve Ebû Talib'in kardeşi 'Abbas, İslâmı kabul etmişken Ebû Talib putperest olarak ölmedi mi? 'Abdullah bin Haris'in aşağıdaki anekdotla ilgili şöyle dediği nakledilir : "Abbas'ın şöyle dediğini işittim : Ben dedim ki, ey Allah'ın elçisi Ebû Talib şüphesiz seni korudu ve sana faydası dokundu ; ona hiç faydan dokunmayacak mı ? O : evet onu cehennem ateşinde (alevler arasında) bulduğumda (zahzah) ve onu kenara (çekerim) (zahzah)<sup>32</sup>".

30 Bal. 5 77-78, 90-91.

31 Halife b. Hayât, *Ta'rih*, hazl. Ekrem el-'Umarî (Beyrut, 1397/1077) s. 184.

32 'Ali'den hadis naklettiği görülen, 'Abdullah b. el-Hâris'in (de) isnad zincirinde bulunduğu Taberî tarafından İbn İshâk'tan nakledilen Şi'a hadisi gerçekten daha sonra uydurulmuştur. Orada 'Ali peygamber'in misyonunun ilk (yıllarında) O'na vâsî ve akrabalarına da halife olarak tanıtılmaktadır. Bunun en muhtemel sorumlusu, aşırı bir şii (râfizi) olarak bilinen 'Ali'yi öven ve Osman'ı yeren hadisler uydurmakla tanınan 'Abdu'l-Gaffâr b. el-Kâsım (Ebû Meryem el-Ensârî)'dir (İbn Hacer, *Lisân el-Mizân* (Haydarabad, 1329-31/1911-13), 4 42-43).

'Ali'nin oğlu Hasan, halifeliğini ilân etmeye hazırlandığında Muâviye ile kendi arasında onun tabî arabuluculuğuna tekrar ihtiyaç duyuldu. O iki taraf arasında bir barış anlaşmasına ulaşılması için mekik dokudu. Onun çabalarının başarıya ulaşmasından sonra, haklı olarak, Emevî olan dayısı için azımsanmayacak bir iş yaptığı hissine kapılabilir ve onun iyiliğini umabilirdi. Ondan bir memuriyet istedi ; fakat, halife kısa ve kat'î olarak "*Lam Elif*", HAYIR cevabını verdi. Mu'âviye hiç bir zaman bu akrabasının yüksek bir memuriyete uygun olduğunu düşünmedi ; daha hassas yöneticilikler yerine, sadakatini daha kolay bir şekilde kontrol edebileceği şekilde, onun kendi himâyesi altında kalmasını tercih etti. Bu özel yeğenin bölünmüş aile sadaki ve uzlaştırıcı tabiatı ona her ne kadar Mervân'ın kendi davranışı onun yönetime karşı muhalefetinde rol oynamış olsa bile, oğlu döneminde bu kararın ne kadar yerinde olduğu ortaya çıkacaktı.

Buna rağmen 'Abdullah, halife Muaviye döneminde bir kaç resmî görev aldı. Mu'âviye, Mervân bin el-Hakem'i 42/662'de Medine valisi olarak tayin ettiğinde o da 'Abdullah'ı kendisine "*Kâdi*" yaptı<sup>33</sup>. O 49/669'da Mervan'ın Sa'd bin el-Âss ile değiştirilmesine kadar bu görevde kaldı. Onun gelmesiyle birlikte, bu görevden hemen alındı<sup>34</sup>. Daha sonra o, kesin olarak kasabanın valisi olan Ziyâd bin Abih tarafından Basra kentinin erzak tedârikiyle ilgili "*dar'el-rızk*"a yönetici olarak atanmasıyla şehre döndü<sup>35</sup>. Başka bir kaynağa göre de Ziyâd'ın oğlu ve halife 'Ubeydullah, onu "erzak depolarının"<sup>36</sup> ve Basra milisleriyle onların ailelerinin başına lider olarak atadı.

Daha sonra Ubeydullah onu tutuklattı ve bir süre sonra da tekrar serbest bıraktı. Muhtasar olan rapordan anlaşıldığına göre 'Abdullah, kötü idâresi sebebiyle hapsedildi. Onun para konusundaki zaafı kendisini de itirâf ettiği gibi başka bir olayda da onu yine zor durumda bırakmıştı. Emevi yönetimi ile olan bu çatışma 'Ubeydullah ve onun hocası Yezid'e karşı yapılan ayaklanmanın temelini oluşturmuş olabilir. Belki de, çok daha muhtemel olan (tam aksine) onun hapsedilişi, ayaklanmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmış ; Ubeydullah bin Ziyâd'ın onu kendisine

33 Tab. 2 16.

34 Tab. 2 86.

35 Bal. 4 A 186.

36 Bal. 3 298. *Medînetü'l Rızk* veya *Dâr'el-Rızk* İslam'dan önce Arap işgalciler tarafından Basra yakınlarında eşyalarını depolamak için kullandıkları yer (*maslaha*) idi.

veznedar olarak tayin ettiğinden bahsedilmesi ise onun babası ile karıştırılmasından kaynaklanmıştır.

Halife Yezid, Huseyin bin 'Ali lehine bir ayaklanma tertib etmek amacıyla Kûfe'ye ulaşan Müslim bin Akil'e karşı harekete geçmesi için Ubeydullah'a emir verdi ; o da alelacele kendisine refâkat etmek üzere beş yüz Basralıyı topladı. Basralılar o tarihte Hüseyin taraftarlarına sıcak bakıyorlardı. Kûfe'ye giderken bir çoğu Ubeydullah'ı yolda terketti. İlk önce Ali taraftarı olan Şârik el-A'var arkadan kayboldu. Daha sonra ise bir grup ile birlikte 'Abdullah bin el-Hâris onları terketti. Onlar, Ubeydullah'ın kendileri ve Hüseyin üzerine geleceğini ve gelmek üzere olduğu düşünülen Hüseyin ve beraberindekilerin de Kûfe'ye daha önce ulaşacağını düşünüyorlardı. Fakat, Ubeydullah (yoluna) devam etti ve Kûfeli âsileri yalnız karşılamak için hazırlandı <sup>37</sup>. Bu arada Basralılar eve dönmeyip Müslim bin 'Akil'e katılmak üzere Kûfe'ye doğru yöneldiler. Hâris'in daha sonraki başarısız ayaklanmada kırmızı ; Mehdi Muhammed bin el-Hanefiyye taraftarı ve daha sonra Kûfe ayaklanması ilderi olan Muhtâr'ın ise yeşil bir bayrak taşıdıkları ifade edilmektedir. Ubeydullah, onların yakalanması için ödül koymuş sonra da hapsettirmişti <sup>38</sup>.

'Abdullah'ın Hüseyin tarafına ağırlığını koyarak destek olmasını bir "kalb değişmesi " olarak yorumlamak hata olur. Çünkü, Yezid'in halifeliğine zaten çok daha önceden Medine'deki ilk halifenin görüşlerini yüceltmeye devam eden, ileri gelen sahabelerin oğulları tarafından karşı çıkılıyordu. Bazıları o tarihte hâlâ ona biat etmeyi reddediyor, bu iki kutsal şehirde ona karşı olan hoşnutsuzluk gittikçe artıyordu. Basra'da Ubeydullah bin Ziyâd kaba, kanlı ve baskıcı davranışları yüzünden bir çokları tarafından sevilmeyen bir kişi idi. Şüphesiz ki bu duygular 'Abdullah tarafından da paylaşılıyordu. Bu yüzden Hüseyin bin 'Ali, babasının halifeliği ile özdeşleştirilemeyecek olan bir çoklarının bile sempatisine sahipti. Taberi'nin naklettiğine göre 'Abdullah bin el-Hâris değil, yalnızca Şârika el-A'var Ali yanlısı (si'a) idi.

'Abdullah hapisshanede uzun kalmadı. Teyzeleri Hind'in kızkardeşleri ve Muâviye aracılık ederek Yezid'in 'Ubeydullah'a emir vermesi ile onun serbest

37 Tab. 2 243.

38 Tab. 2 272. Wellhausen bu raporun güvenilirliği konusunda şüphelidir (*Die religiös-politischen Oppositionsparteien im alten İslam* (Berlin, 1901), s. 62, n. 4). Her şeye rağmen, aşağıda not edilen el-Medâ'ini'nin raporu ile paralellik taşır.

birakılmasını sağladılar. Bunu nakleden el-Medâ'inî Kûfe'deki ayaklanmada 'Abdullah'ın bulunduğu habersizdi. Çünkü, onun naklettiğine göre, 'Ubeydullah onu Ziyâd ailesinin kendisine karşı olan kini dolayısıyla öldürmek istiyordu. Dahası onun raporu hem saldırının cezasının ölüm olması, hem de 'Abdullah'ın hapishanede el-Muhtar ile birlikte olduğu hakkındaki bilgi ile onun bu olaydaki rolünü doğrular gözükmetedir<sup>39</sup>.

Yezid'in ölümünden ve 'Ubeydullah bin Ziyâd'ın Basra valiliğini bırakmasından sonra 'Abdullah bin el-Haris, karşı kabile tarafından şehrin valisi olarak seçildi. Basra'daki el-Balâduri ve Taberi tarafından bir araya getirilen bu döneme ait kayıtlar karışıklığa sebebiyet verecek nitelikte ve birbirine zıttır. Bir çok kronolojik ve gerçek problemlere yönelik ciddi bir araştırma, onları oldukça geniş bir çerçeveye oturtacaktır. Burada sadece 'Abdullah'ın bu olaylardaki rolüne ait geçici bir taslak sağlaması ümidiyle bazı noktalar özet olarak tartışılabilir.

'Ubeydullah bin Ziyâd, hükümet sarayını (*dar'el-imâre*) terkettikten sonra 'Azd'ın başkanı olan Mes'ud bin 'Amr'ın yanına sığındı. O Mes'ud'un bir kabile kavgasında ölümüne kadar basra'yı terketmedi. Bu, şâir Yezid bin Rabi'a bin Mu-farrig vasıtasıyla nakledilen Ziyad'ın soyundan gelenlerin çok açık beyanlarına dayanılarak Basra'lı Ebû 'Ubeyde Ma'mar bin el-Müsennâ'nın (ö. 209/824-25) farklı ifadelerine karşı ısrarla ifade edilmektedir<sup>40</sup>. Ebû 'Ubeyde'nin Basra'daki 'Ubeydullah'ın ayrılmasına kadar olan olaylar hakkında beyanâtları, diğerlerine özellikle de Kûfeli' tarihçilere kıyasla çok daha ayrıntılıdır. En sağlam bilgilere göre, o Mes'ud'un ölümü ile 'Ubeydullah'ın şehirden ayrılmasının, Şâban 64/24 Mart 684'de, gerçekleştiğini ifade etmektedir ; fakat, bazıları Mes'ud'un ölümünü (Şevvâl/ Mayıs-Haziran) ve 'Ubeydullah'ın Mes'ud'un evine sığınması tarihini Cumâda II/Ocak-Şubat<sup>41</sup> olarak ifade etmektedirler. Vehb bin Cerir'e ait olan ayrı bir rapor ise İbn Ziyâd'ın yaklaşık olarak üç ay Mes'ud'la birlikte kaldığını ortaya koymaktadır<sup>42</sup>.

39 Bal. 4 B 85-86.

40 Bal. 4 B 103-4.

41 Bal. 4 B 108-9. Taberî tarafından 'Ubeyde'den nakledilen kayıtlar (2 445-64) 'Ubeydullah'ın Şevvâl'in başlarında / 22 Mayıs ayrılması ve Mes'ud'un ölümü tarihlerine tesadüf etmektedir.

42 Bal. 4 B 119.

'Abdullah bin el-Haris, 'Ubeydullah'ın hükümet sarayını terk etmesinin hemen ardından onun halefi olarak eğildi. Kays bin el-Haysam el-Sülemî ve el-Nu'man bin Şuhbân el-'Azdi el-Rasibi <sup>43</sup> bu aday üzerinde anlaşma sağlanması hususunda önemli rol üstlendiler. Bir nakle göre Nu'mân Hâşimîlerden tarafa ağırlığını koyarken, Kays, Ümeyye tarafını tutuyordu. Nu'man Kays'ı, onun da Beni Ümeyye'den birini düşündüğünü (dedikosunu) yayıp kendi adayı için avantaj ortaya koyarak kandırdı. Daha sonra, kendi seçeneğinin 'Abdullah bin Hâris <sup>44</sup> olduğunu açıkça halka ilân etti. Ali ile Mu'âviye arasındaki hakemlik konusunda, Amr bin el-'As'ın yapmış olduğu kurnazlığın bir benzeri olan bu anekdot sorgulanabilir. Politik çıkarların yıldızları ve seçimdeki güçler, Ebû 'Ubeyde'ye ait kayıtlardan daha net bir şekilde takip edilebilir. Buna göre kays, 'Abdullah bin el-Esved el-Zühri tarafında, Nu'man da 'Abdullah b. el-Hâris tarafında yer aldı <sup>45</sup>. Öte yandan Taberi'nin diğer kaynakları Yemenlilerin 'Abdullah b. Haris'i desteklediklerini ; Kuzey Arapları Mudar'ın ise genellikle 'Abdullah (veya Abbas) bin el-Esved bin 'Avf el-Zühri'yi desteklediklerini ifade etmektedir <sup>46</sup>. 'Abdullah bin el-Esved, önde gelen sahabelerden 'Abdurrahman bin 'Avf'ın yeğeni ve Medine'de İbn Zübeyr'in valisi olan Câbir bin Esved'in kardeşi idi <sup>47</sup>. Onun tayin edilmesi (demek) şüphesiz ki propagandistleri zaten şehirde çok etkili olan İbn Zübeyr'in halifeliğinin çar-çabuk tanınması anlamına gelecekti <sup>48</sup>. Tamim ve diğer Kuzey araplarının bu tanınmayı açıkça destekledikleri ortadadır. 'Ubeydullah bin Ziyâd'ı destekleyen Ziyâd ve onun taraftarları hâlâ Ümeyye'nin (Ümeyye'den birinin) aday olarak ortaya çıkacağını umuyorlardı. Onların sözcüsü el-Nu'man bin Şuhbân'dan nakledildiğine göre Basralılara kendi adayının kan bağlarından (anne tarafından) bahsederek, eğer yönetim Süfyânîlarda kalırsa kendilerinin yarar göreceğinden bahsediyordu <sup>49</sup>. Öte yandan, 'Abdullah bin Haris'in, eğer genelde kabul görürse, kendisi ile Cemel savaşında beraber savaştığı İbn Zübeyr'den tarafa kolayca kayacağı beklenebilirdi. İşte bu yüzden, o, birleştirici bir aday olarak iyi yerleştirilmişti. Diğer bir düşüncede Ebû 'Ubeyde'nin ifade ettiği gibi, Nu'man'ın seçeneğinin onun bir şii ve hele de 'Ali tarafından Şıffin savaşında yer almış olmasından etkilenebileceği yolundadır <sup>50</sup>. 'Abdullah bin el-

43 Bal. 4 B. 119.

44 Tab. 2 244 ; Bal. 4 B 119-120.

45 Tab. 4 B 104 - 5 ; Tab. 2 446-47.

46 Tab. 2 244.

47 Tab. 4 B 59.

48 Bal. 4 B 59, 102 ; Tab. 2 437-38.

49 Tab. 447 ; Bal. 4 B 104.

50 Bal. 4 B 105.



Hâris, eğer Basra dışından destek toplayabilirse önde gelen bir Haşimî olarak halifelik için güçlü bir aday olabilirdi. 'Abdullah bin el-Hâris, hemen el-Nu'man tarafından valinin sarayına alındı. Ebû 'Ubeyde tarafından verilen, *Cumâdâ II 64/25* Ocak 684 tarihi gerçek tarihten uzak görünmüyor<sup>51</sup>. O daha sonra her hangi bir halifenin tanınması olmaksızın Basra şehri için emir olmak üzere halktan biat aldı. Bu Azd'in, onun 'Ubeydullah bin Ziyad'in yerine geçmesi hususunda koymuş olduğu bir şarttı. Bu durum bir kaç kaynak tarafından zikredilmekte ve bu olaya işaret eden bazı şiir beyitleri tarafından da doğrulanmaktadır. Fakat onlar, değişik varyantlarla zikredilmekte ve değişik şairlere nisbet edilmektedir. (El-Balâduri Hanzalî olan bir şairin şiirini şöyle naklediyor : "*Bazı adamlara biat için söz verdim ve sözümü sadakatle tuttum ; erdemli davranışların adamı olan 'Abdullah'a biat etmeye söz verdim. Ona (karşı verdiğim sözde) sadık kalacağım ve biate lâyük olmayan (Ümeyye) benim için Haşimî gibi değildir. Sa'libî el-Farazdak'ın : "ben bazı insanlara biat etme hususunda söz verdim ve bu sözümü tuttum ; Babbaya da yalan olmayan bir yeminle biat etmeye söz verdim. Biz ona dünya ve din işlerimizde tamamen güveniyoruz ; fevkalade durumlarda kim onun gibi olabilir ? O zor işlerin ağırlığını taşır, muazzam bir kahraman Harb ve Haris arasında Kureys'in (Kureys soyundan) reisidir"*"<sup>52</sup>.

Basra kabileleri, 'Abdullah bin 'Haris'i seçtikten sonra, sadece Haysem bin 'Adî ve İbn Sa'd'ın ifade ettiklerine göre İbn Zübeyr'e (seçim hakkında) bilgi vermek için yazdılar ; Zübeyr'de onun emirliğini kabul etti<sup>53</sup>. 'Abdullah, İbn Sa'd devam ediyor "*İbn Zübeyr adına güven almak üzere minbere çıktı. Tören devam ederken, o (Hâris) uyuya kaldı, biat almak için elleri hâlâ açık vaziyette (uzanıyor) idi."* Suhaym bin Vusayl el-Yarbû'î : "*uyanık birilerine biat ettim ve bu sözümü sadakatle tuttum. Babba'ya gelince biatı ona uyurken verdim"* (şeklindeki beyti) şarkı olarak söyledi<sup>54</sup>.

Bu rivayet kronolojik olarak güvenilir değildir. Basralılar, şüphesiz ki kendisinin olurluğunu almak için Zübeyr'i, seçimin hemen sonrasında haberdar etmediler. 'Ubeydullah bin Ziyad şehirde muhafaza edildiği ve Mes'ud bin 'Amr Ümeyye oğulları adına sözcü olmaya devam ettiği sürece, 'Abdullah bin Haris'in İbn Zübeyr'in Basra'daki halifesi ünvanını kazanması çok zordur. Bunun

51 Tab. 2 447.

52 El-Sa'libî, *Latâ'if*, s. 28. El-Taberî, 2 447 ve Balâdûrî 4 B 105 sadece birinci mısrayı şu farklılıkla naklediler : " ... ve Babba'ya hiç pişmanlık duymadan biat ettim."

53 İbn S'ad, el-Haysem b. el-'Adî veya O'nun kaynağına bağlı kalmış gözüküyor. Benzer bir şeklini veren el-Balâdûrî (Bal. 3 299), onun 'Abdullah b. Ayyâş'tan naklen el-Haysem b. 'Adî'ye ait olduğunu belirtir.

54 El-Balâdûrî (3 299 ve 4 B 105) mısrayı el-Farazdak'a nisbet eder.

la beraber, kaynağın belirttiğine göre o, zaman içinde, İbn Zübeyr'in halifesi olduğunu ilân etmiş ve onun adına halktan *biat* almış olmalı. Eğer o ikinci bir "*biat*"a delalet ediyorsa, Süleyman'ın beyiti birinci *biat*da söylenmiş, etkili bir söz olarak kabul edilebilir. Veya 'Abdullah bin el-Hâris gerçekten kendisi için olan bu törende uyuyup kalmış mıdır? Anekdot mahiyeti arzeden bu bilgiyi çok ciddiye almak riskli olacaktır.

Azd'ın koruması altında iken 'Ubeydullah bin Ziyad yöneticiliği tekrar ele geçirme ümidini yitirmedi. O, devamlı halefinden şikayet ederken, Yemenli kabilelerle dostluk kurmak için Mes'ud'u ve tekrar geriye dönebilmek için kendisi devamlı geri planda kalmakla beraber, Rabi'a'yı *Tamim*'e karşı cesaretlendirdi<sup>55</sup>. İhtilal için bütün hazırlıklar yapıldığında, Mes'ud minbere çıkıp halka hitab etme cesaretini bulmuştu. 'Abdullah bin Hâris bitişikteki hükümet sarayında hazır bulunduğu halde güç işittiğinden bu karışıklıklardan rahatsızlık duyduğu görülmüyordu. O, *şeytan ortalığı karıştırıyor* diye uyarıldığında ve karşı gruplarla ya uzlaşma sağlaması, ya da birlikte *Tamime* karşı durması tavsiye edildiğinde cevabı şu oldu: "*Cehenneme kadar yolları var! Vallâhi onların işlerini yollarına koyarak kendi kendimi mahvedecek değilim*" *Tamim* kabilesi camiye ayağa kaldırdı; Azd'ın reisini minberden çekip indirerek öldürdüler. Zafer haberlerini Mes'ud'un evinin önünde bekleyen 'Ubeydullah alelacele hanım ve ailesini geride bırakarak *Tamim* tarafından kaçmaya zorlandı<sup>56</sup>.

'Abdullah bin el-Haris işte bu tarihte İbn Zübeyr'in halifeliğini resmi olarak tanımış olmalıdır. 'Ubeydullah'ın şehirden çıkması ve Mes'ud'un ölümüyle daha fazla gecikme için hiç bir sebep kalmamıştı. İbn Zübeyr'in halifeliği, Kûfe ve Suriye'nin birçok kısmı da dahil olmak üzere hemen hemen her yerde tanınmış ve ortada hiç bir 'Ümeye adayı gözüküyordu<sup>57</sup>. Kaynaklar, bu konuda sessiz kalırken, bütün dikkatlerini 'Azd'ın reisinin öldürülmesi sonucu patlak verecek kabilevi kan davasına yöneltiyorlar. Zamanla bu anlaşmazlık iki *Kureyslinin* aracılığı sayesinde

55 Bkz. Bal. 4 B 119.

56 Bu Ebû 'Ubeyde'nin kaydının özüdür (Tab. 2 447-55; Bal. 4 104-8). Ebû 'Ubeyde haklı olarak Mes'ud'un Hariciler tarafından öldürüldüğünü belirten raporları kesin olarak reddeder (Bal. 4 B 11-12). Buna benzer haberler özellikle Vahb. b. Jerir tarafından nakledilmiştir (Bal. 4 B 116, 120-121).

57 El-Şa'bî'ye göre 'Abdullah b. Zübeyr, 'Abdullah b. Hâris'i bir yıllığına tasdik etmiş daha sonra onu azl etmiştir (Bal. Ahl., s. 93). Bu, İbn Zübeyr'in tanınması kararlaştırılan tarihe tamamen uygun düşmektedir.

de halledildi. Ömer bin 'Ubeydullah ve Ömer bin Abdurrahman bin el-Haris, Azd lideri için istenen kan parasının onda dokuzunu ödeme konusunda anlaşular. bu, Tamim'in lideri olan "Ahnaf bin Kays tarafından çok aşırı olduğu gerekçesiyle reddedildi. Bu karışıklıklar boyunca 'Abdullah bin el-Haris, Ebû 'Ubeyde'ye göre "evine kapanarak, ne kimse ile ilişki kurdu ne de her hangi bir olaya karıştı. Halk ondan çok memnundu ('ala'rrıda bih) ; kendisini dine adamıştı (mütedeyyin). Bu karışıklıklar sekiz veya dokuz ay sürerek H. 65 (18 Ağustos 684'de başlayacak olan) yılına kadar devam etti <sup>58</sup>.

Şimdi şehirde yeni ortaya çıkan ve dışarıdan gelen tehdit, savaştan grupları birleşmeye ve valiyi kısa bir süre için, saplanmış olduğu atâletten sıyrılmaya zorladı. *Haricîler* kan davasının hükmü sürdüğü sırada Basra'yı terkeden <sup>59</sup> Nafi' bin el-Ezrâk liderliğinde güçlerini el-Ahfaz'da oluşturdular. Basra'da hakim olan el'Ahnaf bin Kays onlara karşı bir ordu topladı. İleri gelenlerden bir grup 'Abdullah bin el-Hâris'ten bir komutan seçmesini istediler ; Vali, Müslim bin 'Ubeys bin Kurays'ı atadı. Hem Müslim, hem de Nafi' bin el-Ezrâk *Cumada* II 65/ Aralık 684-Ocak 685'de yapılan *Dulâb* savaşında öldürüldüler <sup>60</sup>. Basralı, valinin tasvibi dışında kalan diğer komutanlar da daha sonraki birkaç savaşta öldürüldüler <sup>61</sup>. Bu durum altı ay devam etti <sup>62</sup>. 'Abdullah bin el-Haris kandan uzak olup; evde köşesine çekilmiş gözükürken, resmî olarak atanmamakla beraber daha önce savaş alanında ordu komutanlığı yapmış olan Harise bin Bedr şehri kurtarmak için *haricilerle* karşılaştı. Şimde Basralılar valilerinin görevden çekilmesini, İbn Zübeyr'e yazarak yerine başka birisini getirmesini istediler. İbn Zübeyr sahabe ve yaşıtı olan Enes bin Malik'i ilk önce namaz kıldırmak üzere lider olarak atarken, kırk gün sonra da Ömer bin 'Ubeydullah bin Ma'mer'i vali olarak atadı. Ömer Mekke'ye 'Umre yapmak üzere Basrayı terketmek üzere olduğundan, o kendi yokluğunda yerine vekâlet etmek üzere, kardeşi 'Ubeydullah'ı vekil olarak tayin etti ; kardeşi Osman'ı da haricîlerle savaşmak üzere gönderildi. Osman onlarla yapılan savaşta Zilkade 65/Haziran- Temmuz 685'de öldürüldü <sup>63</sup>. Bu kaynaklara bakılırsa,

58 Bal, 4 B 115.

59 El-Medâ'ini'ye göre *Haricîler* Basra'yı Şevval'in sonunda 64/18 Hazr. 684 terkettiler (Bal. Ahl., s. 79).

60 Bal. Ahl., ss. 86-95.

61 El-Medâ'ini'ye göre, 'Abdullah b. el-Hâris bir kaç zorlamadan sonra bir gurup atlıyı el-Mevku'da yerleşmiş bulunan haricîlere karşı gönderdi ; fakat onlar silinip süpürüldüler (*ultukitû*) (Bal. Ahl., s. 95).

62 Bal. Ahl., s. 96.

63 Bu, Basralıların *Hâricîlere* karşı yaptıkları, savaşın özeti iki önemli kaynağı dayanmaktadır : bi

'Abdullah bin el-Haris'in valiliği teorik olarak, Şâban veya Ramazan 65 / Mart-Nisan 685'e kadar devam etmiş olmalıdır <sup>64</sup>.

Dinine bağlılığına rağmen, 'Abdullah bin el-Haris görevde iken zimmetine para geçirdiği şüphesinden kurtulamadı. O, kırk bin dirhemi hazineci olarak, başka bir yere yatırmıştı. Halefi Ömer bin 'Abdullah onu, hapsedirerek, ortaklarından birine de bu miktar geri ödenene kadar işkence ettirdi <sup>65</sup>. Yezîd bin 'Abdullah bin el-Sihhîr daha sonra ona (Abdullah bin Haris) şöyle dediğini nakleder : "*Bizi yönetmekle görevli olduğun sırada, ellerin parayla oynarken, kandan mümkün olduğu kadar uzak kaldığını görüyorum*". O da şöyle cevapladı : "*Şüphesiz ki paranın doğurduğu (kötü) sonuçlar kanın doğurduğundan daha hafiftir*" <sup>66</sup>.

Bu tarihten sonra 'Abdullah bin el-Haris, kamu işlerinin görüldüğü sahneden on yıldan daha fazla bir süreyle çekildi. O, İbn Zübeyr ve İbn Malik arasında olan diğer anlaşmazlıklara karışmış gözüküyor. Olaylar zamanla onun tahmin ettiğinden oldukça farklı bir mecraya doğru sürüklendi. Onun Basra'da yaşamaya devam ettiği kesindir. 82/701 tarihindeki 'Abdurrahman bin el-Aş'as'ın Haccac'a karşı başlattığı büyük ayaklanma Basra'yı kasıp kavururken, o da diğerleri gibi bu ayaklanmaya katıldı. 'Abdu'l-Malik'in sonradan görme valisi, dindar ve önde gelen insanlara da aynı normal insanlara davrandığı gibi tepeden bakarak ve kaba

rincisi el-Meda'î'nin (Bal. Ahl., ss. 78-79) ; İkincisi de el-Müberred 'indir (*el-Kâmil*, ss. 616-24) Wellhausen tarafından da işaret edildiği üzere, Ebû Mihnef'in kayıtları (Tab. 2 581-83) onlarla uygunluk göstermektedir ; fakat el-Haris b. Ebû Rabî'a'yı 'Abdullah b. el Harisin hemen kendisinden sonraki halefi olarak göstermekle kesinlikle yanılmıştır (*Oppositionsparteien*, s. 33). Basra'da çok âcil askeri bir lidere ihtiyaç olduğu göz önünde tutulursa, İbn Zübeyr'in Enes b. Malik'i sadece namaz kıldırarak üzere atamış olması garip görünüyor ; fakat (bu) 'Abdullah b. Haris'in valiliğinin bütün sorumluluklarını terkederek ayrıldığı intiba'ını uyandırır. Yoksa Enes sadece 'Ubeydullah'ın *unre* için yokluğunda mı namaz kıldırarak görevlendirilmiştir ?

64 Bütün bu raporlara karşı, Baladurî ve Taberî'nin gözü kapalı bağlı kaldıkları Vehb b. Jerir'in kayıtları tamamen yanlış gözüküyor. Ona göre, 'Abdullah b. Haris'in valiliği sadece dört ay sürmüştür. (Buna dayanarak Taberî, (2 537) *Hicrî* 64 tarihinde Ömer b. 'Ubeydullah'ın Basra valisi olduğunu belirtir). Nâfi' b. el-Ezrak'la savaşması istendiğinde o perişan halde, kölelerine botlarını getirmelerini emrederek ailesine katılmak üzere çekip gitmiştir. Şimdi Basralılar kendilerine emir olarak Ömer b. 'Ubeydullah veya onun kardeşi 'Ubeydullah'ı seçtiler (Tab. 2 465-66; Bal. 4 B 123 : 'Ubeydullah ; Bal. 3 298 : Ömer). Ömer Basralılardan İbn zübeyr adına bi'at almıştı, (Bal. 3 78 : el-Baladurî'nin metni açık ki tamamen Vehb'e dayanmaktadır). Kardeşi Osman liderliğinde, Nafi'ye karşı ilk Basra ordusunu gönderen de ; Dülâb savaşında Nafi ile birlikte ölen de Osmandı (Tab. 2 580).

65 Tab. 2 466 ; Bal. 3 299. Ömer b. 'Ubeydullah aynı muameleyi halefi el-Haris b. Ebû rabi'a'dan gördü ; o, kendisine örnek olduğunu (sık sık) hatırlatıyordu.

66 Tab. 2 466 ; Bal. 3 299.

bir şekilde davranıyordu. Bu yüzden o, 'Abdurrahman'ın hareketi konusunda ne ümit taşırırsa taşısın, onun kızgınlığını durduramadı.

Daha önce hayatında sıkça görüldüğü gibi, bir kere daha kaybedilmiş bir davâ uğruna yola koyulmuştu. Bu defa, onun sıkı aile bağlarının, bu acemice yapılmış davranışın, sonuçlarından kendisini kurtarabileceğine hiç inancı yoktu. Babasının kendisini, çok zaman önce Medine kadılığı ile görevlendirdiği, 'Abdu'l-Malik, şimdi doğudaki kinci genel davranabileceği sonsuz selahiyetler verdi. 'Abdullah, 'Uman'da onun kininden kurtulabilmek için sığınak buldu ; kısa bir süre sonra da 83/702 veya 84/703'de orada öldü <sup>67</sup>.

O'nun dinî öğrenim adına yaptıkları kamu ile ilgili yaptığı işlerden daha az tartışmalı görülmektedir. Onun Ömer, Osman 'Ali, 'Abbas ve oğlu 'Abdullah, Ubey bin Ka'b bin Huzeyfe ve diğer sahâbeden hadis naklettiği rivayet edilir (mürsel) <sup>68</sup>. İbn Mes'ud'dan naklettikleri birinci el rivayet olarak kabul edilmez. O ayrıca, isnâd belirtmeksizin Peygamberden direk olarak hadis de rivayet etti <sup>69</sup>. Kendisinin Medine kadılığına tayin edilmesinin de açıkça ortaya koyduğu gibi, o İslam hukukunda otorite olarak değerlendirilir. İbn Hibbân onu "*Medine halkının hukukçularından biri*" <sup>70</sup> olarak tarif eder. Onun dini öğretim ve eğitime çok zaman ve gayret sarfettiği görülür ; onun bu konuda, daha sonraki eserlerde geçen, çalışmalarına ait izler daha ayrıntılı bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Onun eğitim ve öğretim faaliyetlerini, düzenli olarak, Basra valiliği sırasında bile sürdürdüğünü dair deliller vardır. Basra'lı 'Ali bin Zeyd bin Jud'an şöyle rivayet eder : " 'Abdullah bin el-Haris valilik konağından (bitişikteki câmiye) geldi ve valinin malikanesine (maksura) girdi. Oradan çıkınca duvara dayanarak oturdu ; biz de ona karşı oturduk." Vali Kur'an'dan 27: 38-41 ayetlerini referans göstererek Süleyman hakkında konuştu. Daha sonra Karun'un kıssasına geçti ve onun Musâ'ya karşı entrikalarına döndü ; Karun'un ve arkadaşlarının sarayı <sup>71</sup> ile birlikte yer <sup>72</sup> tarafından yutulularak cezalandırıldığının detaylı bir tanımı ile sonuçlandırdı. *Hasf* konusu, o tarihte onun zihnini çok meşgûl etmiş görülmektedir.

67 El-Zehabi, Tarih el-Islâm (Kahire, 1367- / 1948-), 3, 264.

68 onun hadis rivayet ettiği sahâbenin isimleri İbn Hacer tarafından verilmiştir TT 5 180.

69 TT 180. Hadis-i kudsi'ye ait mürselât İbn 'Asakir tarafından nakledilmiştir Tehzîb, 7 346.

70 TT 5 181.

71 Kur'an 28 : 81 ayetine işaret ederek.

72 Tab. 1 524-26. 'Abdullah b. 'Abbas'ın, Taberî'de yer alan 1 521-23, Karûn *hasfî* ile ilgili tasviri 'Abdullah b. el-Haris tarafından da nakledilmiştir.

Hadis kritiğinde uzman olanların hepsi Yahya bin Ma'in, Ahmed bin Hanbel ve 'Ali bin el-Madini de dahil olmak üzere, onun güvenilir (sika) bir ravi olduğu konusunda birleşirler. İbn Hiraş onu güvenilir (*edilleti'l-Müslimin*) Müslümanlardan biri olarak saydı. Her ne kadar sahabeden sayılmamışsa bile o, gene de daha sonraki hadisçilerin gözünde tenkitten uzak tutulan ilk dönem Müslümanlarına ait biri olarak kaldı.

### KISALTMALAR

Bal. 3 : el-Balâdüri, *Ensâb el-Esrâf*, cilt, 3, hazl. 'Abdu'l-'Azîz el-Dürî (Beyrut, 1398/1978).

Bal. 4 A : El-Balâdüri, *Ensâb el-Esrâf*, cilt, 4 A, hazl. M. Schloessinger (Kudüs, 1871).

Bal. 4 A : El-Balâdüri, *Ensâb el-Esrâf*, cilt, 4 A, hazl. M. Schloessinger (Kudüs, 1938).

Bal. 5 : El-Balâdüri, *Ensâb el-Esrâf*, cilt, 4 A, hazl. S.D. F. Goitein (Kudüs, 1936).

Bal. Ahl : El-Balâdüri, *Ensâb el-Esrâf*, cilt, 4 A, hazl. W. ahhwardt (Anonyme arabische Chronik) Greifsward, 1883).

Tab. : Et-Taberî, *Ta'rih*, hazl. M.J. de Goeje... (Leiden, 1879-1901).

TT : İbn Hâcer, *Tehzîb et-Tehzîb* (Haydarabad, 1325-27/1907-09).